

An Investigation of the Political and Military Role of Pahlavanan during the Rule of Ale-Muzaffars

Jamshid Norozi*
Mozhgan Sadeghifard**

Abstract

During turbulent socio-political situations after the Mongol invasion and especially after the decline of the Ilkhanates (1256-1335 AD), the conditions were paved for a group of Pahlavanan (= Heroes) to act and play a role in some parts of Iran and the domains of local rules. Linked to the era of the Mongol Ilkhans, Pahlavanan acted out various roles during Ale-Muzaffars period. The present study examined the political and military role of Pahlavanan during the rule of Ale-Muzaffars (1314-1393 AD), who themselves were in close ties and connections with the Pahlavani traditions. Some of Pahlavanan were powerful military commanders who played a role in the external and internal events of Ale-Muzaffars. Holding the position of a military commander for a long time, some of them came to power in some provinces, and lastly, some gained so much power that claimed to rule and confront Ale-Muzaffars. Such disobediences indicated the structural weaknesses of Ale-Muzaffars on the one hand and showed that Pahlavanan, under the influence of the prevailing atmosphere of the society during the 8th century AH, inclined towards behaviours such as rebellion against rulers, hypocrisy, betrayal, and deception. Along with other groups, some of Pahlavanan played grounding roles in ensuring the political and economic security of the Ale-Muzaffars rule.

1. Introduction

During varied historical periods and owing to characteristics such as courage, dauntlessness, physical prowess, supreme power, mastery of warfare, and military confrontation, Pahlavanan in some territories were considered by kings and rulers as those who sought military power to strengthen their rule and overcome their internal and external challenges. Additionally, because of moral codes known as 'Pahlavani morals', Pahlavanan were popular among people and they were expected not to be indifferent to the current conditions of their society. Since ancient times, Iran has been famous for having brave and famous Pahlavanan (heroes) who as headsmen were able to establish and seize rule and crown. Besides, in the numerous political ups and downs of Iranian history, and in facing local or regional political, economic and social turmoil as well as any chaotic condition, insecurity, oppression, injustice, people Pahlavanan not to be indifferent and take action to

---

* Associate Professor, Department of History, Payam-e Noor University.
njamshid1346@gmail.com

** PhD Graduate of the Department of History, Payam-e Noor University.

reduce the peripheral sufferings and improve the situations. During the mentioned historical period, the conditions were facilitated for Pahlavanan to play political, military, and social roles. Ale-Muzaffars with their Pahlavani roots, during their ruling span, in addition to foreign challenges such as war with neighbors to defend or expand their territories, wrestled with various internal problems including nationalism and rebellion of some commanders, rulers, and power claimants. During the reign of Ale-Muzaffars, many Pahlavanan raised within different castes and played a role in the political and military domains. The present study was set out to examine the political and military roles and functions of Pahlavanan during Ale-Muzaffars as well as the quality of their role in foreign and domestic events and analysed their influence on military and political conditions of the mentioned era.

2. Materials & Methods

Generally, using the descriptive-analytical research method and based on the main sources, this paper aimed to study Pahlavanan in the 8th century AH.

3. Discussion of Results & Conclusions

The presence and military-political role of Pahlavanan as an important social group during the ruling span of Ale-Muzaffars were under the influence of ties between the ruling family, Pahlavani traditions, and the socio-political conditions of that time. Although some of Ale-Muzaffars rulers were valiant warriors and swordsmen, they relied on the support of some Pahlavanan in governing matters. Pahlavanan, because of their physical features and military potency, were assigned in positions such as the commander of the corps. Since the ruling span of Ale-Muzaffars was thoroughly full of foreign wars, the necessity of Pahlavanan presence for accompanying Ale-Muzaffars and playing a Pahlavani role in wars was an emergent and vital issue.

Being assigned as the rulers of different districts was another focal role that Pahlavanan acted out during the mentioned era. Although some Ale-Muzaffars primarily chose the princes as the provincial rulers, in some cases and for probable reasons such as having the trust or the need for courage and military prowess, they assigned some of Pahlavanan as provincial rulers. Most of the provincial ruling Pahlavanan appeared as loyal servants of Ale-Muzaffars and despite regality, exchequer and relative independence remained allegiant and supported Ale-Muzaffars in their warpaths. However, some of these Pahlavanan, under the influence of the unsettled political and social conditions of that time, revolted against Ale-Muzaffars king. By committing wrongdoings such as betrayal, the seduction of women, participation in coups against the rulers, evil, looting, murdering, and abjuration, some of the mentioned ruling Pahlavanan indicated the severity of the decline of Pahlavani culture and characteristics. Additionally, influenced by the circumstances of that time, a vast range of focal moral, religious, cultural, and social values of the Pahlavani culture including courage, chastity, decency, modesty, piety, fairness, justice, generosity, bountifulness, self-sacrifice, commitment, advocacy of justice, and faithfulness were pushed aside. Despite this, the ruling of Pahlavanan during the 8th century AH is a significant transformation in Iranian history.

Another politically and socially important role assigned to Pahlavanan in the era of Ale-Muzaffars was to play an independent or participatory role in establishing security in the

commercial roads of the cities. The rulers of Ale-Muzaffars, who initiated their ups and downs in gaining power with the responsibility of the surrounding roads of Meybod and Yazd, relied on the help of Pahlavanan to establish security in their territory. In addition to road safety, Pahlavanan, along with other groups present in the capital of Ale-Muzaffars like Koluha, played a major role in consolidating the political position of the government and establishing the security of Mozaffari's throne and court. Amongst other important instances of such actions of Pahlavanan was the turning away of Pahlavanan and from Sheikh Abu Eshagh Inju and opening Shiraz gates in welcoming Amir Mobarez Al-din Mohammad Mozaffari. These roles of Pahlavanan have been repeated in the late of Ale-Muzaffars, and after two years away from the throne, supported by Pahlavanan and other groups, Shah Shojah owned the throne at Shiraz.

Keywords

Pahlavanan, Ale-Muzaffars, 8th Century AH, Security, Provincial Rulers.

References

1. Abasi, M. (Ed.) (1957). *Zafarnaméh*. Tehran: Amir Kabir Publication.
2. Ali Zadeh, A. (Ed.) (1976). *Dastur al-Kateb fi Taaein al-Marateb*. Volume 1, Moscow: Farhangestan Azerbaijan State.
3. Atlas Tarikhi-e- Iran (1971). *Be Monasebat-e- jashnhay-e- 2500 Sale*. Tehran: Tehran University Publication.
4. Bahar, M. (1998). *Roya, Hamaseh, Ostureh*. Tehran: Cheshmeh Publication.
5. Dabir Siaghi, M. (Ed.) (1983). *Habib al-Siyar*. Tehran: Khayyam Library.
6. Dawlatshah Samarqandi (1959). *Tadhkirat Al-shu'ara*. Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia.
7. Dekhoda, A. (1945). *Loghat Name Dekhoda*. Tehran: Dekhoda Dictionary Institute.
8. Ejlali, E. (1992). *Pahlavi, Pahlavan dar Shahnameh Ferdowsi*. Tabriz: Atabriz University
9. Gharagozloo, M. (1998). Ghiyam Sarbedaran Kerman. *Keihan Farhangi*, 149, 1-4.
10. Ghazvini (Ed.) (2006). *Divan-e Hafez*. Tehran: Ali Publication.
11. Ibn Arabshah, A. (1977). *Ajayeb al- maghdur dar Akhbar-e- Timur (zendegi shegeft Angiz Timur)*. Translated by Mohammad Ali Nejati. Tehran: Bongah-e Tarjoma va Nashr-e- ketab Publication
12. Ibn Shahab Yazdi, T. (n.d). *Jamei-Al- tawarikh-I Hasani*. [A Written Manuscript] (n.p.).
13. Kazzazi, M. (2002). *Roya, Hamase, Osture*. Tehran: Asatir Publication.
14. Kheirandish, A. (2015). *Fars People against Mongols*. Tehran: Abadboom Publication.
15. Lewisohn, L. (2005). *The Heritage of Sufism*. Translated by Majd al Din Keyvani. Tehran: Center Publication.
16. Limbert, j. (2008). *Shiraz in the Age of Hafez (Glory of a Medieval Persian City)*. Translated by Homayoun Sanatizadeh. Shiraz: Daneshnameh Fars.
17. Mir Khvand, M. (1960). *Tarikh-e-Rawzat al- Safa*. Tehran: Khayyam Publication.
18. Mohaddeth, H. (Ed.) (1984a). *Majma' al-Ansab*. Tehran: Amir Kabir Publication.
19. Mohaddeth, H. (Ed.) (1984b). *Zeyl-e Majma' al-Ansab*. Tehran: Amir Kabir Publication.
20. Mohaddeth, H. (Ed.) (2007). *Lubb al- Tavarikh*. Tehran: Society for the Appreciation Cultural works and Dignitaries.

21. Monzavi, A. (Ed.) (2001). *Translation of Mu'jam al- Buldan*. Volume 1 & 2. Tehran: Miras Farhangi Iran publication.
22. Mosavi Bojnordi, S. K. (Ed.) (1998). *Great Islamic Encyclopedia* Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia.
23. Mostofi Bafghi, M. (2006). *Jame'e Mofidi*. Tehran: Asatir Publication.
24. Nafisi, S. (Ed.) (1947). *Mavaheb-e Elahi*. Tehran: Eqbal Publication.
25. Nasrabadi, N. (Ed.) (2007). *Majmal Fasihi*. Tehran: Asatir Publication.
26. Navaei, A. (Ed.) (1985). *Tarikh Al-e- Muzaffar*. Tehran: Amir Kabir Publication.
27. Navaei, A. (Ed.) (1993). *Matla' Al-sa' Dayn va Majma' Al-bahrayn*. Volume 1, Tehran: Cultural Studies and Research Publication.
28. Rastegar Fasai, M. (Ed.) (1988). *Farsnama-e Naseri*. Tehran: Amir Kabir Publication.
29. Rohani, K. (1967). *Nehzat-e Asad Khorasani*. *Vahid Journal*, 46, 879-10012.
30. Roshan, M., & Mousavi, M. (Eds.) (1994). *Jami'-al- Tawarikh*. Tehran: (n.p.).
31. Sajadi, S. (Ed.) (1996). *Joghrafiya Hafiz Abru*. Tehran: Markaz-e Nashr-e Miras-e Maktub.
32. Sotoudeh, M. (Ed.) (2001). *Tarikh Ragem*. Tehran: Mahmoud Afshar Foundation.
33. Vaziri, A. (1961). *Tarikh Kerman*. Tehran: Ketabkhaneh Khandan Farmanfarmaian Publication.
34. Zarrinkoob, A. (2015). *Az Koocheye Rendan*. Tehran: Sokhan Publication.

فصل‌نامه پژوهش‌های تاریخی (نوع مقاله: پژوهشی)
معاونت پژوهش و فناوری دانشگاه اصفهان
سال پنجاه و ششم، دوره جدید، سال دوازدهم
شماره اول (پیاپی ۴۵)، بهار ۱۳۹۹، صص ۲۱-۴۰
تاریخ وصول: ۱۳۹۸/۸/۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۵
Doi: [10.22108/JHR.2020.119566.1837](https://doi.org/10.22108/JHR.2020.119566.1837)

بررسی نقش سیاسی و نظامی پهلوانان در حکومت آل مظفر

جمشید نوروزی* - مژگان صادقی‌فرد**

چکیده

در اوضاع آشفته سیاسی-اجتماعی پس از حمله مغول و به‌ویژه پس از زوال ایلخانان (۶۵۱ تا ۷۳۶ ق/ ۱۲۵۶ تا ۱۳۳۵ م)، فضا برای ایفای نقش و کنشگری پهلوانان در عرصه‌های مختلف، در برخی مناطق ایران و قلمرو حکومت‌های محلی فراهم شد. در دوره آل مظفر، همچون دوران ایلخانان مغول، پهلوانان نقش‌های گوناگونی ایفا کردند. پژوهش حاضر نقش سیاسی و نظامی پهلوانان را در حکومت آل مظفر (۷۱۳ تا ۷۹۵ ق/ ۱۳۱۴ تا ۱۳۹۳ م) واکاوی می‌کند. حکومتی که با سنت‌های پهلوانی پیوند نزدیک و نگاه مهربانانه داشتند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، درصدد بررسی چگونگی ایفای نقش پهلوانان در زمینه‌های سیاسی و نظامی حکومت آل مظفر است. برخی از پهلوانان، فرماندهان نظامی قدرتمندی بودند که در رویدادهای داخلی و خارجی حکومت آل مظفر نقش می‌کردند. بعضی از این پهلوانان که مدتی در جایگاه فرمانده نظامی بودند، به حکومت شهرها رسیدند و گاه به چنان اقتداری دست یافتند که مدعی حکومت شدند و رویاروی آل مظفر قرار گرفتند. این قبیل نافرمانی‌ها از یک سو ضعف تشکیلاتی مظفریان را نمایان می‌کند و از سوی دیگر، نشان می‌دهد این پهلوانان با تأثیرگرفتن از فضای حاکم بر جامعه در قرن هشتم قمری/چهاردهم میلادی به رفتارهایی همچون تمرد علیه حاکمان، ریاکاری، خیانت و فریب‌کاری روی آوردند. عده‌ای از پهلوانان نیز، در کنار دیگر گروه‌های مهم اجتماعی، برای تأمین امنیت سیاسی و اقتصادی حکومت آل مظفر تلاش کردند.

واژه‌های کلیدی: پهلوانان، آل مظفر، قرن هشتم قمری، امنیت، حکام ولایت‌ها.

* دانشیار گروه تاریخ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسؤول) njamshid1346@gmail.com

** دکترای تخصصی تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران mozhgan.sadeghifard@yahoo.com

مقدمه

همسایگان برای دفاع از قلمرو یا گسترش آن، با مشکلات مختلف داخلی نیز دست‌وپنجه نرم کردند. مشکلاتی مانند استقلال‌طلبی و شورش برخی فرماندهان و حکام و مدعیان قدرت. در عهد حکومت هفت تن از حکام آل مظفر که به طور عمده بر کرمان و فارس و اصفهان حکمرانی داشتند، شماری از پهلوانان برخاسته از میان قشرهای مختلف جامعه، در عرصه‌های سیاسی و نظامی ایفای نقش کردند.

حال پژوهش حاضر بر آن است تا نقش و کارکردهای سیاسی و نظامی پهلوانان را در دوره آل مظفر بررسی کند؛ همچنین چگونگی ایفای نقش آنها در رویدادهای خارجی و داخلی این حکومت و نیز تأثیرگذاری آنها بر اوضاع سیاسی و نظامی این حکومت را تبیین و تحلیل کند.

سنت پهلوانی و کارکردهای سیاسی و نظامی پهلوانان، از جمله مقوله‌های مهم تاریخ ایران است که به صورت کلی یا در برخی از دوره‌ها، تاحدی توجه گروهی از پژوهشگران را جلب کرده است. کتاب *فتوت‌نامه سلطانی* تألیف مولانا حسین واعظ کاشفی از جمله منابع اصلی و مهم در این زمینه است که در اواخر عهد تیموریان نوشته شده است. از بین آثار پژوهشی خاورشناسان می‌توان به کتاب آیین جوانمردی (۱۳۶۳) تألیف هانری کربن (Henry Korban) اشاره کرد. قرن ۸/ق ۱۴م که برخی کارکردهای سیاسی و نظامی و اجتماعی سنت پهلوانی و پهلوانان در حکومت سربداران ظهور یافت، یکی از مقاطعی است که توجه پژوهشگران علاقه‌مند به تاریخ پهلوانی را جلب کرده است.

از جمله مقاله‌های منتشرشده با موضوع نقش پهلوانان در این دوره، باید به «نقش عبدالرزاق و آیین پهلوانی در ظلم‌ستیزی و پیشروی نهضت سربداران» (۱۳۹۴) از جوادیان و مشکاتی و «نقش فقها و

در مقاطع مختلف تاریخ برخی سرزمین‌ها، پهلوانان به واسطه داشتن ویژگی‌هایی همچون شجاعت و نترسی، زور بازو و قدرت بدنی چشمگیری و نیز داشتن تبحر در جنگ و رویارویی نظامی، در کانون توجه سلاطین و حکام بودند؛ چون آنها برای تثبیت حکومت و غلبه بر مشکلات داخلی و خارجی خود، در جست‌وجوی نیروی نظامی بودند. از سوی دیگر، پهلوانان به علت داشتن ویژگی‌های اخلاقی، معروف به «اخلاق پهلوانی»، در بین مردم محبوبیت داشتند و از آنها انتظار می‌رفت در برابر اوضاع جامعه بی‌تفاوت نباشند.

در ایران که از گذشته‌های دور به داشتن مردان دلیر و پهلوانان نامی شهره بود، برخی پهلوانان به پایه‌گذاری یا تصاحب حکومت موفق شدند و سپس خود در رأس آن قرار گرفتند. افزون بر این، در فرازوفرودهای سیاسی پرشمار تاریخ ایران، مردم از پهلوانان توقع داشتند در قبال آشفتگی‌های سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و نیز هرج‌ومرج‌ها، ناامنی‌ها، ظلم‌ها و بی‌عدالتی‌های منطقه یا کشور خود بی‌تفاوت نباشند. آنها خواهان این بودند که پهلوانان برای کاهش آلام مردم و تغییر وضعیت موجود اقدامی انجام دهند.

در مقطع تاریخی موضوع بحث، فضا برای ایفای نقش سیاسی و نظامی و اجتماعی پهلوانان مهیاتر شد. پیدایی بیش از سی حکومت محلی در قلمرو ایران زمین، در فاصله زمانی انقراض ایلخانان تا حمله تیمور گورکانی، شاهد بارز آشفتگی سیاسی ایران در این ایام و به تبع آن، فراهم‌شدن بستر برای ایفای نقش پهلوانان است.

آل مظفر که خود ریشه پهلوانی داشتند، در ایام حکومت (۷۱۳ تا ۷۹۵/ق ۱۳۱۴ تا ۱۳۹۳م) افزون‌بر رویارویی با مشکلات خارجی، همچون جنگ با

به این ترتیب، مشخصاتی همچون قوی جثه‌بودن و شجاعت از جمله ویژگی‌های مشترک اشاره‌شده در فرهنگ‌های لغت و کتاب‌های فتوت‌نامه است.

در فرهنگ و تاریخ ایران، پهلوانی با جوانمردی^۱ و عیاری پیوندی نزدیک و ناگسستنی و ساختاری دارد. به عبارت دیگر اگر پهلوان، جوانمرد نباشد پهلوان نیست. این ویژگی از ویژگی‌های بنیادین است که در اندیشه و منش ایرانی، «پهلوان» را از «قهرمان» جدا می‌کند (کزازی، ۱۳۸۱: ۲۰). هانری کربن از جمله اصول اخلاقی پهلوانی و جوانمردی در فرهنگ ایران را این‌گونه ذکر می‌کند: رازداری؛ راست‌گویی؛ یاری در ماندگان؛ عفت؛ خدمت و فداکاری به یاران؛ بی‌نیازی و دل‌بستگی نداشتن به جاه و مال؛ دوست‌دوست‌بودن و دشمن‌دشمن‌بودن (کربن، ۱۳۶۳: ۱۷۳).

از دیرباز، فرمانروایان ایرانی گاهی از پهلوانان در حکم سپاهی و داروغه بهره می‌جستند که این امر، وظیفه پهلوانان را در منظومه‌های حماسی فارسی تداعی می‌کرد. چنانکه در حماسه‌های پهلوانی کهن، پهلوانانی مانند گرشاسب و رستم از طبقه جنگاوران بودند و وظیفه داشتند از قوم حراست کنند یا سرزمین خود را گسترش دهند (بهار، ۱۳۷۷: ۱۶۱؛ اجاللی، ۱۳۵۰: ۲۶).

گاه نیز فرمانروایان، رزم پهلوانان را در کشتی گرفتن به نظاره می‌نشستند. پهلوانان به ورزش کشتی (کستی) علاقه‌مند بودند. کستی، شالی بود که ایرانیان باستان بر کمر خود می‌بستند. در کشتی‌گیری، هر پهلوان تلاش می‌کرد شال (کستی) حریف خود را بگیرد و او را به زمین زند. مؤلف فتوت‌نامه سلطانی درباره فن کشتی می‌نویسد: «کستی گرفتن، هنری است مقبول و پسندیده ملوک و سلاطین و هرکه بدین کار مشغول می‌باشد، اغلب آن است که به پاکی و راستی می‌گذراند» (کاشفی سبزواری، ۱۳۵۰: ۳۰۶).

پهلوانان در جنبش سربداران» (بی‌تا) از مؤمنی و دیگران اشاره کرد. از بین آثار پژوهشی منتشرشده که گوشه‌هایی از نقش پهلوانان را در دوره آل مظفر بررسی کرده‌اند، باید از مقاله «نهضت پهلوان‌اسد خراسانی» (۱۳۴۶ش) از سیدکاظم روحانی و مقاله «پهلوان‌اسد خراسانی» (۱۳۷۹ش) از علیرضا علاءالدینی در دایرةالمعارف بزرگ اسلامی نام برد. آثار ذکرشده به طور عمده، به نقش تنی چند از پهلوانان در برخی حادثه‌ها و جنگ‌ها اشاره کرده و از بیان جامع و دقیق نقش سیاسی و نظامی پهلوانان در عهد آل مظفر غافل شده‌اند.

از مشکلات انجام این پژوهش، غالب‌بودن سهم اطلاعات سیاسی و نظامی در منابع عهد آل مظفر و اندک‌بودن اطلاعات منابع در موضوعات مرتبط با تاریخ اجتماعی، مانند چگونگی ارتباط پهلوانان و جوانمردان با پیشه‌وران و اهل خانقاه، بود.

واژه و اصطلاح پهلوان و پیشینه آن

به نوشته دهخدا، واژه پهلوان منسوب به پهلُو (پارت) با الف و نون علامت نسبت نه صیغه جمع، در کنایه به معنای سخت توانا و دلیر و زورمند، به مناسبت دلیری قوم پارت (دهخدا، ۱۳۲۴: ۵۸۳۰). به مردم دلاور، قوی جثه، بزرگ، ضابط، درشت‌اندام و درشت‌گوی، پهلوان می‌گفتند. کاشفی سبزواری در کتاب فتوت‌نامه سلطانی، در پاسخ به این پرسش که پهلوان کیست، دوازده صفت را برمی‌شمارد: «۱. ترس از خدا؛ ۲. متابعت از شرع؛ ۳. تن قوی؛ ۴. زبان خوش؛ ۵. دل دلیر؛ ۶. مرد کامل؛ ۷. صبوری تمام؛ ۸. علم به کمال؛ ۹. تلاش و کوشش دائم؛ ۱۰. خلق پسندیده؛ ۱۱. دوری از حرام و پوشاندن خویش از محرّمات و ستر عورات؛ ۱۲. نعمتی بر دوام (مهمان‌نوازی)» (کاشفی سبزواری، ۱۳۵۰: ۱۰۵ تا ۱۰۷).

رنج‌ها بودند، برخی از مردم به پهلوانان توجه کردند. بخشی از عوامل ایجاد زمینه برای قدرت‌یابی پهلوانان، از توجه تشکیلات سیاسی نظامی مغولان برای به‌کارگیری کشتی‌گیران و نیزه‌گذاران و پهلوانان هر منطقه اثر می‌گرفت (رشیدالدین فضل‌الله، ۱۳۷۲: ۵۸۵/۱). در حکومت‌های محلی مقارن ایلخانان و همچنین حکومت‌های دوران فترت، همچون سرداران، نیز حضور پهلوانان در کنار حکام عالی‌رتبه چندین بار گزارش شده است (برای نمونه، نک: راقم سمرقندی، ۱۳۸۰: ۵).

پهلوانان در منصب امارت و حکومت

قرن هشتم قمری/۱۴م، از حیث گسترش نقش پهلوانان در زمینه‌های مختلف، یکی از دوره‌های مهم تاریخ ایران است. با توجه به حمله سهمگین و خونین چنگیزخان مغول به ایران در ابتدای قرن هفتم قمری/۱۳م و پیامدهای ناشی از آن، همچون آشفتگی اوضاع سیاسی و هرج‌ومرج و ناامنی حاکم بر مناطق مختلف، نهادهای اجتماعی و مذهبی برای مدتی کارکرد و اهمیت پیشین خود را از دست دادند؛ اما در اوضاع آشفته سیاسی و اجتماعی پس از حمله مغول، پهلوانان به حیات خود ادامه دادند و حتی زمینه برای افزایش حضور آنها در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی، بیشتر از گذشته فراهم شد.

به حکومت رسیدن پهلوانان در قرن هشتم قمری/۱۴م، از تحولات مهم تاریخ اجتماعی ایران در سده‌های میانه به شمار می‌رود؛ زیرا پس از گذشت چند قرن از حکومت عیاران سیستان در سده سوم قمری/۹م، بار دیگر در قرن هشتم قمری/۱۴م تنی چند از پهلوانان به تخت حکومت نشستند. در حکومت سرداران چند نفر از پهلوانان سربردار در خراسان به قدرت رسیدند که با سنت‌های پهلوانی

کشتی‌گیری دو پهلوان در حضور پادشاه و درباریان، از تفریح‌های سلاطین بود و در ایران، این رسمی کهن بود؛ بنابراین همیشه جمعی از پهلوانان به دربار و شاهان اختصاص داشتند و در موقع جشن و سرور، برای سرگرمی آنها کشتی می‌گرفتند؛ با این حال، همیشه در این گونه مسابقه‌ها تنها به کشتی‌گیری بسنده نمی‌شد و گهگاه، پهلوانان باید با گرز و نیزه با یکدیگر می‌جنگیدند و یکدیگر را از پای درمی‌آوردند. در کتاب فتوت‌نامه سلطانی از این رسم با نام «مغیرگیری» یاد شده است (کاشفی سبزواری، ۱۳۵۰: ۳۲۵).

برای قرن‌ها، اخلاق و ادب پهلوانی و جوانمردی در تاریخ ایران ارزش و اهمیت بسیاری داشت. در متون ادبی و تاریخی قرون مختلف، درباره اخلاق و آداب نیک پهلوانان و حمایت آنها از مردم و آرمان‌های انسانی مطالبی وجود دارد. به واسطه پایگاه اجتماعی و اعتبار پهلوانان در جامعه ایران، در مقاطعی از جمله عهد پسایلخانی، شماری از آنها از وضع زندگی طاقت‌فرسای مردم برای رسیدن به مسند قدرت و حکمرانی بهره بردند. در این دوران، مسائلی همچون کشتارهای بی‌امان، شکنجه‌ها و آزارها، تعدی به نوامیس مردم، دزدی و غارت، ترویج انواع فساد و معایب، دروغ و تزویر و نیز مخالفت با شرع و اخلاق (نک: مستوفی، ۱۳۶۱: ۵۷۳). زندگی را برای مردم بسیار سخت و تلخ کرده بود.

همچنین در اثر عواملی همچون استثمار اقتصادی مغولان، غارتگری گسترده عوامل حکومتی، تشدید ناامنی، منازعات مدعیان قدرت در مناطق مختلف، تخریب شهرهای آباد و مراکز تولیدی و نیز نابودی بسیاری از منابع ابتدایی تولید (نک: یزدی، ۱۳۳۶: ۴۴۱/۱؛ خیراندیش، ۱۳۹۵: ۱۹۷)، فقر عمومی و فاصله طبقاتی شدت یافته بود. در این اوضاع نابسامان اجتماعی که مردم به دنبال راه‌هایی از مصیبت‌ها و

مؤسس سلسله آل مظفر، یعنی امیر مبارزالدین محمد مظفری، نیز از پهلوانان روزگار خود بود. بیشتر منابع، امیر محمد را پهلوانی کشتی‌گیر، تیراندازی قوی، صاحب نیروی جسمانی فوق‌العاده و مسلط به شمشیربازی و نیزه‌گذاری معرفی می‌کنند (معلم یزدی، ۱۳۲۶: ۱۳ و ۱۴؛ کتبی، ۱۳۶۴: ۳۶). امیر مبارزالدین بازوانی توانا و قدرت بدنی کم‌نظیری داشت؛ چنانکه آورده‌اند در ۱۸ سالگی، در حضور سلطان ابوسعید ایلخان (۷۱۶ تا ۷۳۶ ق/ ۱۳۱۶ تا ۱۳۳۵ م)، رجال و برتری قدرت و زور بازوی خویش را در دو روز پیاپی در برابر پهلوان پایتخت، یعنی ابومسلم خراسانی، نشان داد؛ همچنین نوشته‌اند شجاعت و دلاوری خیره‌کننده‌ای داشت و در هیچ میدانی، ضعف و زبونی نشان نمی‌داد. او میدان‌دیده و کارآزموده بود (معلم یزدی، ۱۳۲۶: ۱۳).

منابع درباره شجاعت و قدرت شمشیر سایر حاکمان مظفری به‌ویژه شاه‌منصور، آخرین حاکم آل مظفر، نیز اطلاعات بسیاری ارائه می‌کنند؛ از جمله برخی منابع عصر تیموری شرح رشادت‌ها و قدرت نظامی شاه‌منصور را در جنگ با امیر تیمور گورکانی به تفصیل بیان کرده‌اند (یزدی، ۱۳۳۶: ۱/۴۳۳ تا ۴۳۶؛ ابن‌عربشاه، ۱۳۵۶: ۱/۱۴۱). صاحب کتاب تذکره الشعراء درباره واکنش امیر تیمور هنگام شنیدن خبر کشته‌شدن شاه‌منصور می‌نویسد: «گفتی که چهل سال مصاف کردم و با دلیران و جنگاوران نبرد آزمودم، به مردانگی و شجاعت شاه‌منصور، دیگری ندیده‌ام» (دولت‌شاه سمرقندی، ۱۳۳۸: ۲۳۲).

علاوه بر پیوند اعضای خاندان آل مظفر با سنت‌های پهلوانی که به صورت گذرا اشاره کردیم، در دستگاه این حکومت، شماری از پهلوانان و عیاران در کنار امراء حضور داشتند که در ادامه، نقش سیاسی اجتماعی آنها را بررسی می‌کنیم.

پیوند عمیق‌تری داشتند؛ اما جدای از سربداران، باید سلسله آل مظفر را که مردمانی از خواف خراسان با ریشه‌های پهلوانی بودند، در شمار حکومت‌هایی قلمداد کرد که با سنت‌های پهلوانی و پهلوانان پیوند نزدیک داشتند.

به نوشته منابع، غیاث‌الدین حاجی خراسانی، نخستین فرد از خاندان آل مظفر، مردی تنومند و پهلوانی چست و چالاک بود. او پس از سرازیر شدن سیل بنیان‌افکن مغول به خراسان، خاندان خود را از خواف خراسان برداشت و به یکی از مناطق امن آن روز، یعنی ناحیه خشک یزد، برد. وسایل شخصی غیاث‌الدین شامل زره و شمشیر و کفش او به قدری بزرگ و غیرطبیعی بود که تا سال‌ها پس از مرگش، در مدرسه مظفریه در معرض دید عموم گذاشته شده بود (معلم یزدی، ۱۳۲۶: ۲۷؛ مستوفی بافقی، ۱۳۸۵: ۱/۹۴).

مؤلف کتاب مواهب الهی درباره او می‌نویسد: «غیاث‌الدین به مکارم اخلاقی متجلی و به غایت مردی قوی‌هیکل و بلندقامت بود. چنانکه آورده‌اند که در یزد موزه‌ای که به پای او راست آید، یافت نمی‌شد. قالبی نو ترتیب کردند و شمشیر او به سنگ یزد، سه من و نیم بود» (معلم یزدی، ۱۳۲۶: ۲۷).

منابع از شرف‌الدین مظفر، نوه غیاث‌الدین حاجی، در حکم پهلوانی دولت‌یار و نیک‌اعتقاد و خوش‌پندار یاد می‌کنند که در خدمت اتابکان یزد به مرتبه امارت رسید. به نوشته جامع مفیدی، این پهلوان «به علو همت از همه بزرگ‌تر و مردی به غایت پاک‌سیرت بود و به واسطه خوابی که دیده بود، مستظهر و امیدوار گشته» (مستوفی بافقی، ۱۳۴۲: ۱/۹۵). همچنین گفته شده است امیر شرف‌الدین در جوانی، به واسطه اعمال شجاعانه در جنگ با جمعی از راهزنان فارس که اطراف یزد را غارت می‌کردند، به شهرت رسید (معلم یزدی، ۱۳۲۶: ۳۲ تا ۳۴).

۱. پهلوانان، در جایگاه حاکم شهرها و ولایت‌ها

با جست‌وجو در منابع دوره آل مظفر، به نام تنی چند از پهلوانان برمی‌خوریم که سه نقش و کارکرد عمده را برعهده داشتند (ر.ک: جدول شماره ۱). تصدی حکومت در شهرهای مختلف قلمرو آل مظفر یکی از نقش‌های مؤثر این پهلوانان بود. از بررسی وضعیت ایالت‌های زیر سلطه آل مظفر مشخص می‌شود حاکمان ولایت‌ها را حکام مظفری انتخاب می‌کردند. این حکام ایالتی باید خطبه و سکه به نام سلطان ضرب می‌کردند و هنگام جنگ، با سپاهی به مدد سلطان مظفری می‌شتافتند. این حکام ایالتی که درباری کوچک‌تر از دربار مظفری داشتند، خزانه و تشکیلات مخصوص خود را داشتند؛ از جمله پهلوانانی که نام آنها در حکم حاکم شهرها در منابع ثبت شده است، باید به نمونه‌های زیر اشاره کرد: اخی شجاع‌الدین حاکم بم در زمان امیر مبارزالدین محمد؛ پهلوان اسدبن طغان‌شاه حاکم کرمان در دوره شاه شجاع؛ پهلوان خرم والی اصفهان و والی ابرقوه در زمان شاه شجاع؛ پهلوان محمدبن زین‌الدین که پس از فوت پهلوان خرم به ولایت اصفهان رسید؛ پهلوان مهذب، والی ابرقوه، در عصر شاه شجاع و سلطان زین‌العابدین؛ پهلوان زنگی‌شاه از ملازمان شاه شجاع و کوتوال قلعه سیرجان (شبانکاره‌ای، ۱۳۶۳: ۳۴۴؛ کتبی، ۱۳۶۴: ۱۲۶؛ سمرقندی، ۱۳۷۲: ۳۵۸/۱؛ ابن‌شهاب یزدی، نسخه خطی: ۵۰۴ تا ۵۱۰). قراردادش دست‌کم پنج نفر از پهلوانان در منصب حکومت شهرهای مهم آل مظفر، از پیوند نزدیک این حکومت با سنت‌های پهلوانی و پهلوانان نشان دارد.

سهم درخور توجه و موقعیت‌های ویژه پهلوانان در مناصب حکومتی آل مظفر، به آنها این امکان را می‌داد که در برخی مواقع، علیه حاکمان مظفری طغیان کنند و شانس خود را برای حکمرانی مستقل

ببازمایند. در بررسی علت‌های شورش برخی از این پهلوانان مستقر در حکومت شهرها، باید از یک سو به قدرت فراوان این پهلوانان در این مقطع تاریخی توجه کرد؛ از سوی دیگر، باید این امر را ناشی از این دانست که نظارت آل مظفر بر عملکرد حکام ولایت‌ها چندان مناسب و کافی نبود.

با وجود تلاش شاهان مظفری در منصوب کردن افراد مطمئن به حکومت ولایت‌ها، نمونه‌های متعددی از سرکشی و تمرد حاکمان دیده می‌شود. امری که به احتمال، از ناهماهنگی و ضعف دیوان‌سالاری آل مظفر ناشی بود. بیشتر این شورش‌ها در نهایت، با صرف وقت و هزینه بسیار سرکوب می‌شد؛ ولی این قبیل نافرمانی‌ها از یک سو ضعف تشکیلاتی مظفریان را نمایان می‌کند و از سوی دیگر، نشان می‌دهد این پهلوانان با تأثیر گرفتن از فضای حاکم بر جامعه در قرن ۸/ق ۱۴م، به رفتارهایی همچون سرپیچی از حاکمان، ریاکاری، خیانت و فریب‌کاری روی می‌آوردند.

ریشه فسادهای اخلاقی اجتماعی برخی شخصیت‌های متنفذ این عهد، از جمله تغییر رفتار و منش پهلوانان را باید در عوامل مختلفی همچون عملکرد بزرگان و حکمرانان جست‌وجو کرد. عبید زاکانی که عهد آل مظفر را درک کرد، فساد اخلاقی رایج در جامعه مظفری را محصول ویژگی‌های رفتاری اشراف می‌داند و فساد اخلاقی عمومی را فرزند ناخلف عملکرد بزرگان می‌خواند. عبید در رساله دلگشا، به طعن و کنایه در این باره می‌نویسد: «زن طلحک فرزندی زایید، سلطان محمود او را پرسید که چه زاده است؟ گفت از درویشان چه زاید، پسری یا دختری. گفت مگر از بزرگان چه زاید؟ گفت ای خداوند، چیزی زاید بی‌هنجارگویی و خانه‌برانداز» (عبید زاکانی، ۱۳۴۳: ۲۸۹).

مؤلف ظفرنامه درباره فساد حاکمان آل مظفر،

شیراز، فهم اوضاع نابسامان اخلاقی عهد آل مظفر چندان سخت نیست. عبید در آثار خود، علاوه بر ذکر برخی ستمکاری‌ها و فساد درباریان، قاضیان، شاعران، مفتیان، سپاهیان و پهلوانان این دوره، تأثر خود را از پریشانی اوضاع و احوال روزگار، جنگ‌های داخلی و خارجی مظفریان و سایر فتنه‌ها و آشوب‌های آن ایام بیان می‌کند.

عبید فضایل عمده اخلاقی را شامل حکمت، شجاعت، عفت، عدالت، سخاوت، صبر و وفا و «حیا، صدق، رحمت و شفقت» می‌داند و در هفت باب آنها را مطرح کرد؛ همچنین او اعتقاد گذشتگان را به مراعات اصول این فضایل یادآور می‌شد و خاطرنشان می‌کرد که «ابناء زمان به عنوان امری کهنه و قاعده‌ای منسوخ به این اصول می‌نگرند و خود، روشی دیگر که از هر حیث خلاف آن است، برگزیده‌اند و در مذهب مختار، تمام فضایل جای خود را به رذایل داده‌اند و بدی‌ها جانشین نیکی‌ها شده است» (عبید زاکانی، ۱۳۴۳: مقدمه ۱۹).

حافظ نیز که در این ایام پرآشوب می‌زیست، با زبان تمثیل و استعاره، به برخی از مسائل اجتماعی و اخلاقی عهد آل مظفر اشاره کرده است. از این رو، مضامین و مفاهیم برخی از زیباترین غزل‌های او اختصاص دارد به اعتراض و انتقاد از اوضاع جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کرد (حافظ، ۱۳۸۵: ۳۷۲ و ۳۷۳).

در چنین هنگامه اجتماعی که مملو از فساد، تزویر و خیانت بود، بسیاری از ارزش‌های پذیرفته‌شده دچار دگردیسی شده بود و عمده گروه‌های اجتماعی، از الگوهای متعالی و آرمانی خویش دور افتاده بودند. در این اوضاع، پهلوانان یکی از گروه‌های مشهور اجتماعی بودند که تغییر رفتار دادند و به جای جوانمردی و کارسازی انتظارات ستم‌دیدگان و عامه مردم، به تعدی و منفعت‌طلبی روی آوردند. نزدیک

به‌ویژه پس از امیرمبارزالدین می‌نویسد: «باوجود قرابت نزدیک، اقارب چون عقارب پیشین زهرآلود تیز کرده قصد خون و مال یکدیگر داشتند و در خرابی مواضع یکدیگر هیچ دقیقه فرو نمی‌گذاشتند و هر که از ایشان بر یکی از خویشان دست می‌یافت، اگر خورش بخشید، البته میل کشید و پسر با پدر و پدر با پسر، همین طریق می‌ورزیدند و بدین واسطه در زمان ایشان، رعایای بیچاره همواره دستخوش رنج و عناد و لگدکوب هرگونه محنت و بلا بودند» (یزدی، ۱۳۳۶: ۱/۱ و ۴۴۲). با این همه فساد آشکار صاحبان قدرت، چگونه می‌شد امیدوار بود سایر طبقات و عموم مردم، راه فساد را در پیش نگیرند.

در این دوران، مردم با چشم خود می‌دیدند حاصل سال‌ها رنج و غصه آنها در راه کسب فضایل و تمرین اخلاقیات، به علت ناپرهیزگاری و فساد حاکمان و سایر طبقات مرفه، در حال نابودی است. در اوضاعی که حکمرانان قدر تلاش و هنر و کمال مردم را نمی‌دانستند و اجازه نمی‌دادند آنها برای ادامه حیات به لقمه نان آبرومندانه‌ای دست یابند، مردم به تمام شئون زندگانی انسانی به دیده کم‌اعتباری می‌نگریستند (عبید زاکانی، ۱۳۴۳: مقدمه ۳۸).

به نوشته عبید زاکانی: «شخصی از مولانا عضدالدین پرسید که چون است که در زمان خلفاء مردم دعوی خدایی و پیغمبری می‌کردند و اکنون نمی‌کنند؟ گفتند: مردم این روزگار، چندان ظلم و گرسنگی افتاده است که نه از خدایشان به یاد می‌آید و نه پیامبر» (عبید زاکانی، ۱۳۴۳: ۲۷۰). به این ترتیب، فقر و تنگ‌دستی یکی از علت‌های اصلی فساد و انحراف‌های اخلاقی مردمان این عصر بود.

در دوران حکومت مظفریان، اخلاقیات عامه نیز به‌سرعت به سراشیبی و فساد گراییده بود. از مندرجات آثار نقادانه عبید زاکانی و خواجه‌حافظ

شدن پهلوانان این دوره به صاحبان قدرت، درگیر شدن آنها در مسائل سیاسی و به امارت رسیدن آنها در برخی ولایت‌ها، گروهی از پهلوانان را تا گرداب خیانت، فساد، تزویر و حتی رویارویی با هم‌صنف‌های خود پیش برد.

براساس اطلاعات مندرج در منابع، در عهد آل مظفر، پهلوانان حاکم بر شهرهای مختلف دست‌کم سه بار شورش کردند که در ادامه آنها را بررسی می‌کنیم:

الف. شورش اخی شجاع‌الدین خراسانی^۲ والی بم

نخستین این شورش‌ها، طغیان اخی شجاع‌الدین^۳ خراسانی بود که در عهد امیر مبارزالدین محمد مظفری حکومت بم را در اختیار داشت. اخی شجاع‌الدین به واسطه قرباتی که با پهلوان ابومسلم، پهلوان پایتخت ایلخانان و از مقربان سلطان ابوسعید، داشت به حکومت و کوتوالی قلعه بم رسید. چون سلطان ابوسعید وفات یافت (۷۳۶ق/۱۳۳۵م)، «اخی شجاع‌الدین به استحکام قلعه مستظهر گشته، علم استقلال برافراشت و از تحت اطاعت حکام کرمان بیرون آمد و به فرمان امیر مبارزالدین محمد نیز گردن نهاد» (سمرقندی، ۱۳۷۲: ۳۲۳/۱).

امیر محمد پس از سه بار محاصره، موفق شد بم را تصرف کند؛ با این حال اخی شجاع‌الدین را بخشید و او را جزو مقربان درگاهش قرار داد (وزیری کرمانی، ۱۳۴۰: ۱۸۲ و ۱۸۳). امیر مبارزالدین سپس او را مأمور فتح جزیره هرمز کرد. اخی شجاع‌الدین پس از موفقیت در این مأموریت، با اموال بسیار باز آمد؛ ولی پس از چندی، آثار خیانت به امیر مظفری در او مشاهده شد (نایب فریومدی، ۱۳۶۳: ۳۴۲). به نقل از صاحب مواهب الهی: «عاقبت وخیم غدر، ریسمان عمر او را به اندک مدتی منصرم گردانید» (معلم یزدی، ۱۳۲۶: ۱۳۲). درباره صحت گزارش‌های چرایی صدور حکم اعدام اخی شجاع‌الدین از جانب

آل مظفر، باید کمی تامل کرد. شاید حاکم مظفری به علت اعتمادداشتن به اخی شجاع‌الدین و نگرانی از طغیان او، به بهانه‌ای او را از هستی ساقط کرده باشد.

ب. شورش پهلوان اسدبن طغان‌شاه خراسانی والی

کرمان

از دیگر شورش‌های پهلوانان والی و حاکم، باید به شورش پهلوان اسدبن طغان‌شاه خراسانی در کرمان اشاره کرد. پهلوان اسد را شاه‌شجاع در سال ۷۶۷ق/۱۳۶۶م حاکم کرمان کرد. به ادعای نویسنده تاریخ آل مظفر: «بنیاد دعوت لشکر کرد. از خراسان و اطراف، لشکری بر وی جمع شدند، سودای سلطنتی در دماغ محکم گردانید» (کتبی، ۱۳۶۴: ۹۹). سپاهیان خراسانی پهلوان اسدبن طغان‌شاه به طور عمده از قلمرو سریداران به او پیوسته بودند (نک: ادامه مقاله).

با توجه به اطلاعات منابع، پهلوان خراسانی به چند علت شورش کرد: نخست به علت تحرکات قطب‌الدین سلیمان‌شاه از وزرای شاه‌شجاع و شاه محمود که پسرش، غیاث‌الدین محمود، را شاه‌شجاع کور کرده بود؛ دوم، در اثر تحریک‌ها و فتنه انگیزی‌های شاه‌یحیی حاکم یزد و امیر سیورغتمش اوغانی برادرزن شاه‌شجاع؛ سوم به علت دخالت مخدوم‌شاه، مادر شاه‌شجاع، در امور کرمان (کتبی، ۱۳۶۴: ۸۶ تا ۹۹). با بررسی اقدامات پهلوان اسد خراسانی، همچون مصادره زمین‌های مالکان بزرگ محلی و ضبط اموال مادر شاه‌شجاع و عمال دربار، علت‌ها و ماهیت انقلابی طغیان او روشن‌تر می‌شود. شاید به همین علت است که با واکنش و اقدام سخت حکومت وقت مواجه شد. مطالب کتاب مطلع‌السعدین به خوبی گویای بسیاری از مطالب و چگونگی وقایع است: «پهلوان اسد، بنیاد استحکام قلاع و عمارت بارو کرد و از اطراف خراسان و نواحی کرمان، لشکری جمع ساخت و از متمولان

محاصره کرمان فرستاد (وزیری کرمانی، ۱۳۴۰: ۲۱۹). پس از گذشت مدتی از محاصره کرمان، اوضاع چنان سخت شد که در اثر قحطی دویست نفر از مردم جان خود را از دست دادند. با سخت شدن اوضاع، برای پهلوان اسد چاره‌ای جز صلح باقی نماند. براساس پیمان صلح قرار شد برادر اسد، یعنی پهلوان محمد طغان‌شاه و یکی از پسرانش به دربار شیراز روند و قلعه شهر کرمان به پهلوان علی‌شاه تحویل داده شود. سقوط اسد نزدیک بود؛ اما پهلوان علی‌شاه در صدد برآمد او را از میان بردارد (کتبی، ۱۳۶۴: ۱۰۱ و ۱۰۲). برای این منظور، زن پهلوان اسد، بیگی، را با وعده ازدواج با شاه شجاع فریب داد. براساس قرار و به راهنمایی همسر پهلوان اسد، عده‌ای از کسان پهلوان علی‌شاه از راه تونل حمام قلعه به درون آمدند و پهلوان اسد را که خیال حمام رفتن داشت، دستگیر کردند و به قتل رساندند. این واقعه در ۱۵ رمضان ۷۷۶ ق/ ۱۳۴۴ م اتفاق افتاد (کتبی، ۱۳۶۴: ۱۰۲). در مطلع السعدین و مجمع البحرین درباره واکنش مردم آمده است که: «رعیت که از جهت اسد به انواع بلیت مبتلا بودند، شاد شدند و گوشت او را قطعه‌قطعه بردند. چنانکه گویند قصابی شوشتری، مبلغ دویست دینار از بهای گوشت او حاصل کرد» (سمرقندی، ۱۳۷۲: ۶۸/۲).

البته واضح است منظور از مردم کرمان و رعیت، «اکثر مردم ارادل و فرومایه بودند» (حافظ‌ابرو، ۱۳۷۵: ۱۶۹/۳). آنها به تحریک مالکان و اشرافی که در جریان اقدامات پهلوان اسد و هوادارانش موقعیت سابق خود را از دست داده بودند، به محله‌های شهر ریختند و مردم را غارت کردند و به قتل رساندند (قراگوزلو، ۱۳۷۷: ۴). بیان این حدس ممکن است که مردم کرمان در ابتدای قیام پهلوان اسد او را همراهی کردند؛ ولی به علت محاصره شدید و اوضاع سخت، کم کم از حمایت پهلوان اسد منصرف شدند. چنانکه

کرمان و متعلقان مادر شاه، مال بسیار گرفت و داعیه شد که قرین خواجه‌علی‌مؤید در خراسان، او نیز در کرمان سربدار شد» (سمرقندی، ۱۳۷۲: ۶۱/۱). پهلوان اسد که همیشه گروهی از پهلوانان خراسانی را در اطراف خود داشت، در صدد یافتن موقعیت و زمان مناسب برای در اختیار گرفتن کرمان و حکمرانی مستقل این ولایت بود. مسابقه دو کشتی‌گیر یکی خراسانی، پهلوان شمس چلچک، و دیگری کرمانی، پهلوان رئیس، فرصت لازم را برای اجرای نقشه به پهلوان اسد داد. پس از شکست کشتی‌گیر خراسانی، به دستور مخدوم شاه، مادر شاه‌شجاع، که طرف‌دار کشتی‌گیر کرمانی بود، بازنده را به همراه پهلوان اسد و هوادارانش در شهر گرداندند و با این حرکت، خراسانی‌ها را خشمگین کردند (کتبی، ۱۳۶۴: ۹۹).

پهلوان اسد برای فرونشاندن خشم خراسانی‌ها، دستور داد پهلوان شمس چلچک را با هدف اعزاز و اکرام در شهر بگردانند. در آن روز، به دنبال دودستگی میان پهلوانان کرمانی و خراسانی، بین کرمانی‌ها و خراسانی‌ها نیز زدوخوردی در گرفت و چند نفر کشته و زخمی شدند (روحانی، ۱۳۴۶: ۸۷۹). این اتفاق باعث شد مخدوم شاه شکواییه‌ای از رفتارهای اسد بنویسد و به دربار شاه‌شجاع در شیراز بفرستد. او هم‌زمان نیز کرمان را به قصد سیرجان ترک کرد و با این کار، فضا را برای قیام پهلوان اسد مهیا کرد (سمرقندی، ۱۳۷۲: ۶۱/۲؛ میرخواند، ۱۳۳۹: ۵۳۹/۴).

شاه‌شجاع با اطلاع از شورش پهلوان اسد، به کرمان لشکر کشید و تسلیم بی‌قید و شرط او را خواستار شد (کتبی، ۱۳۶۴: ۹۹ تا ۱۰۱)؛ سپس برای ادامه محاصره، برادر خود، سلطان احمد، را در کرمان گذاشت و به شیراز بازگشت (کتبی، ۱۳۶۴: ۱۰۱). چون هشت‌ماه از محاصره گذشت، شاه‌شجاع سلطان احمد را به شیراز فراخواند و پهلوان خرم و پهلوان علی‌شاه را به منظور

ج. پهلوان مهذب والی ابرقوه

نمونه سوم، سرپیچی پهلوان مهذب، والی ابرقوه،^۴ از تسلیم حکومت ابرقوه به سلطان بایزید، شاهزاده مظفری، است. در آغاز سلطنت سلطان زین‌العابدین، پسر شاه‌شجاع، خواهرزاده پدرش، شاه‌یحیی، به سمت شیراز لشکرکشی کرد؛ ولی به علت قدرت سپاه مقابل، سرانجام از این امر منصرف شد و با سلطان جدید مصالحه کرد. به دنبال این اقدام و بنا به استدعای شاه‌یحیی، سلطان زین‌العابدین فرمان حکومت ابرقوه را به نام عموی‌اش، سلطان بایزید، صادر کرد؛ اما پهلوان مهذب، حکمران آن ناحیه، از تسلیم شهر به بایزید خودداری کرد و سلطان بایزید به ناچار راهی اصفهان شد (خواندمیر، ۱۳۶۲: ۳/۳۱۷). پس از مدتی، شاه‌یحیی به پهلوان مهذب اظهار دوستی کرد و او را به بهانه آمدن دستور امیر تیمور گورکان فریفت و به یزد دعوت کرد. با آمدن پهلوان مهذب به یزد، شاه‌یحیی او را کشت و خزاینی که او در طول سال‌ها در ابرقوه جمع کرده بود، به شاه‌یحیی رسید (کتبی، ۱۳۶۴: ۱۲۷). ترمذ پهلوان مهذب چندان به طول نینجامید؛ اما به روشنی، نمونه‌ای دیگر از روحیه مرکز‌گریزی برخی از پهلوانان این دوره و تلاش آنها برای دستیابی به منصب و حکومت را نشان می‌دهد.

۲. پهلوانان در جایگاه حافظان و پشتیبانان امنیت

براساس برخی اشاره‌ها و گزارش‌های منابع تاریخی، مشارکت یا عهده‌داری وظیفه سنگین تأمین امنیت از مسئولیت‌های اصلی پهلوانان در عهد آل مظفر بود. آنها از یک سو در تأمین امنیت راه‌های تجاری فعال بودند و از سوی دیگر، به برقراری امنیت در شهرها و به‌ویژه امنیت بازار و محله‌ها کمک می‌کردند (نک: ادامه مقاله).

در جغرافیای حافظ‌ابرو آمده است در جریان محاصره کرمان توسط پهلوان خرم: «قحط و غلای کرمان به درجه‌ای رسید که مردم مغز پنبه‌دانه و تخم سه‌پستان و سواران اسبانی را که از گرسنگی می‌مردند، می‌خوردند» (حافظ‌ابرو، ۱۳۷۵: ۱۶۲/۳). از سخنان شاه‌شجاع در وصیت‌نامه‌اش خطاب به حاکم کرمان، سلطان احمد، اوضاع نابسامان کرمان را در قرن هشتم قمری/چهارده میلادی، به‌خوبی درک می‌کنیم. شاه‌شجاع اشاره می‌کند: «اینجا که من نشسته‌ام فتنه بسیار می‌بینم... خانه ما آن گوشه مسکینان و شهر فقیر کرمان است... مردم کرمان، فقیر و مظلوم‌اند با ایشان به‌نوعی رفتار کن که به کرم و عدالت و مرحمت قرین باشد» (کتبی، ۱۳۶۴: ۱۱۳). از این سخنان، به‌روشنی به ماهیت قیام پهلوان‌اسد و هوادارانش پی می‌بریم.

همچنین این روایت از یک سو روشن‌کننده تقابل پهلوانان در عرصه جنگ‌های داخلی آل مظفر و نیز استفاده مدعیان قدرت و حکام مظفری از پهلوانان در منازعات داخلی است؛ از سوی دیگر، نشان از آن دارد که معیارهایی همچون جوانمردی و راستی و... را که در کتاب‌های فتوت‌نامه در وصف ویژگی‌های پهلوانان آمده است، برخی از پهلوانان عهد آل مظفر نادیده می‌گرفتند.

نمونه دیگر، خیانت پهلوان محمد بن زین‌الدین خراسانی، سردار شاه منصور، بود. محمد بن زین‌الدین خراسانی، براساس قرار پیشین با تیمور، بیشتر لشکریان شیراز را با خود همراه کرد و به دشمن پیوست (ابن عرب‌شاه، ۱۳۵۶: ۴۲). این خیانت که موجب تقلیل نیروی دفاعی شاه منصور شد، بیان‌کننده آفت اخلاق پهلوانی در اوضاع نابسامان قرن هشتم قمری/چهاردهم میلادی است. به‌احتمال فراوان، این پهلوانان از اخلاق حاکمان وقت تأثیر می‌گرفتند و به ریاکاری و خیانت و فریب‌کاری روی می‌آوردند.

در همین دوران پرآشوب قرن هشتم قمری/چهاردهم میلادی بود که نقش نظامی پهلوانان در تأمین امنیت راه‌ها تثبیت شد. امیرشرف‌الدین مظفر، جد آل مظفر، مدت‌ها پیش از آنکه فرزندانش در جایگاه قدرت و حکمرانی مستقل قرار گیرند، در حفظ امنیت پیرامون یزد و سرکوب راهزنان فارس که برای غارت به آنجا می‌آمدند، نقش مهمی داشت (راقم سمرقندی، ۱۳۸۰: ۵). شرف‌الدین مظفر که در سال ۷۱۷ق/۱۳۱۸م اتابک حاجی‌شاه، اتابک یزد، حکومت میبد و ندوشن را به او واگذار کرد، مأمور حفظ و نگهداری راه‌های اطراف شد (معلم یزدی، ۱۳۲۶: ۳۴) (ر.ک: نقشه شماره ۱).

زمانی که پسر شرف‌الدین مظفر، یعنی امیر مبارزالدین محمد، در سال ۷۱۸ق/۱۳۱۹م در حکومت یزد مستقر شد، گرفتار جنگ با طایفه راهزن مغولان نکودری^۵ شد. مغولان نکودری یاغیانی بودند که از سمت شرق به فارس و کرمان و گاهی به یزد حمله می‌کردند. جنگ مظفریان با مغولان نکودری چهارده سال، از سال ۷۱۸ تا ۷۳۲ق/۱۳۱۸ تا ۱۳۳۲م، به طول انجامید. سرانجام مظفریان موفق شدند آنها را به کلی مغلوب کنند و به هلاکت رسانند (معلم یزدی، ۱۳۲۶: ۵۸ تا ۶۵؛ کتبی، ۱۳۶۴: ۳۷). با توجه به این قبیل خدمات بود که سلطان آخر ایلخانان، مسئولیت تأمین امنیت راه‌های مناطق بسیاری از نواحی مرکزی ایران را به مظفریان سپرد.

اوضاع آشفته ایران در سده هشتم قمری/چهارده میلادی به گونه‌ای بود که ساختارهای قدیم را مغولان ویران کرده بودند و ساختارهای تحمیلی مغولی نیز، به علت همخوانی نداشتن با تمدن ایرانی، نهادینه نشده بود. با سقوط حکومت ایلخانان و نبود قدرت متمرکز، اوضاع نامساعدتر از پیش شد (زرین‌کوب، ۱۳۸۷: ۵۴۴). همان گونه که ذکر شد، هنگامی که

آل مظفر بر بخش‌های مرکزی و جنوبی ایران حکمرانی یافتند، در این مناطق، همانند دیگر نواحی ایران، ساختارهای اجتماع کم‌وبیش دچار گسیختگی شد. کرمان در معرض هجوم طوایف صحراگرد بود و یزد و فارس نیز در اثر رقابت‌های آل مظفر و آل اینجو (۷۲۵ تا ۷۵۴ق/۱۳۳۵ تا ۱۳۵۷م) و اتابکان یزد (۵۳۶ تا ۷۱۸ق/۱۱۴۲ تا ۱۳۱۸م)، دچار آشوب‌های سیاسی شدند. افزون بر این، راه‌های تجاری جنوب ایران که به خلیج فارس و دریای مکران می‌رسیدند یا از راه مکران و سیستان به شرق منتهی می‌شدند، عرصهٔ تاخت‌وتازهای گوناگون شدند و کارآیی پیشین خود را از دست دادند. در چنین اوضاعی، آل مظفر تاحدی موفق شدند نظم و امنیت را برقرار کنند و با این موفقیت، بر اعتبار و نقش نظام پهلوانی و پهلوانان در تأمین امنیت راه‌های تجاری بیفزایند. پهلوانان مظفری که این امر مهم را به انجام رساندند، به تدریج به یکی از ارکان مهم سیاسی و نظامی در منطقه نفوذ خود تبدیل شدند.

گذشته از تأمین امنیت راه‌ها، کمک به برقراری امنیت در شهرهای این دوران نیز از وظایف مهم و سنگین پهلوانان بود. در شهرهای زیر سلطهٔ حکومت آل مظفر، افزون بر قضاات و سادات که بزرگانشان در رأس هرم جامعه قرار داشتند، پیشوایان تشکیلات محله‌ها در ادارهٔ شهر نقش کلیدی داشتند. در این عصر، به رؤسای اصناف و رهبران تشکیلات محله‌ها «کلو» می‌گفتند. مؤلف *فارسنامهٔ ناصری کلو* را «کلاتر بازار و ریش سفید محله» معرفی می‌کند (حسینی فسایی، ۱۳۶۷: ۱/۳۰۱).

کلوها در انجام وظیفهٔ سنگین تأمین امنیت بازار و محله‌های شیراز، پایتخت آل مظفر، و شهرهای دیگر مثل اصفهان، از حمایت و همکاری پهلوانانی برخوردار بودند که مدام در کنارشان قرار داشتند. در

هنگام بروز جنگ، مسئولیت پهلوانان در شهرها حساس‌تر و سنگین‌تر می‌شد. برخی پهلوانان در هنگام محاصره شهر، مأمور فرماندهی دفاع از حصار شهر و آن دروازه‌هایی بودند که در محله آنها واقع شده بود (لیمبرت، ۱۳۸۷: ۱۱۱ و ۱۱۲).

در سال‌های دربه‌دری شاه‌شجاع و دوری دوساله او از حکومت که از سال ۷۶۵ تا ۷۶۷ ق/۱۳۶۴ تا ۱۳۶۶ م به طول انجامید (فصیحی خوافی، ۱۳۸۶: ۹۳۶/۲)، تنها قدرتی که موفق شد از حقوق عامه در مقابل مهاجمان ایلکانی دفاع کند، موقعیت و قدرت کلوها و پهلوانان بود. این دو گروه در زمینه‌سازی مقدمات بازگشت شاه شجاع به قدرت نیز نقش بسزایی داشتند. پهلوانان که در بیشتر مواقع رندان و عیاران محله‌ها نیز سرسپرده آنها بودند، از رهگذر انجام کارهایی همچون عهده‌داری مأموریت‌های مهم نظامی، در دستگاه شاه مظفری به نفوذ و اعتبار چشمگیری دست یافتند. ناگفته نماند زمینه‌سازی افزایش نفوذ و نقش کلوها و پهلوانان در عهد شاه‌شجاع، به سال‌ها پیش از حکومت او برمی‌گشت؛ یعنی زمانی که شاه‌شجاع و برادرانش به اتکاء پشتیبانی نظامی کلوها و پهلوانان، بر پدر خود شوریدند و با یاری آنها، بر تخت حکمرانی نشستند (کتبی، ۱۳۶۴: ۷۹؛ خواندمیر، ۱۳۶۲: ۲۹۳/۳).

در هر حال، تداوم نسبی فضای منازعات داخلی در بخش درخور توجهی از ایام حکومت مظفریان و نیز استمرار نسبی رقابت‌های آل مظفر با همسایگان بر سر قلمرو، باعث تداوم نیازمندی مظفریان به پهلوانان می‌شد. در سده هشتم قمری/چهارده میلادی، به علت تداوم و تشدید تلاش و رقابت میان اینجوها و مظفریان و چوپانیان برای تصرف شیراز، ناامنی و خشونت در شهر شیراز گسترش یافت. در این اوضاع، حاکمان و نجای شهر به علت وحشت از قدرت کلوها و پهلوانان، تلاش می‌کردند با نرمی یا

با زور این دو گروه را مهار کنند یا به سمت خود بکشند؛ برای نمونه، در حمله امیر مبارزالدین مظفر به شیراز در سال ۷۵۴ ق/۱۳۵۳ م، رئیس ناصرالدین عمر به اتکاء پشتیبانی پهلوانان، از آل اینجو رویگردان شد و به استقبال مظفریان رفت. او که از بزرگان شیراز و کلوی محله موردستان بود، به‌همراه پهلوانان و به علت آنچه برخی از اعمال شاه‌شیخ ابواسحق نامیده می‌شد، از حمایت ابواسحق دست برداشت و دستور داد دروازه محله موردستان را روی سپاه مظفری بکشایند (سمرقندی، ۱۳۷۲: ۲۸۸/۱).

به علت مشارکت پهلوانان در این قبیل اقدامات و نیز نیازمندی اهل قدرت به حفظ پشتیبانی آنها، پهلوانان به مناصب مهمی نیز دست می‌یافتند. از پهلوانان ملازم شاهان و شاهزادگان مظفری باید به پهلوان محمد سرخاب، ملازم همیشگی امیر مبارزالدین، و پهلوان خرم و پهلوان طالب، از ملازمان شاه‌شجاع، اشاره کرد؛ البته همیشه اوضاع بر وفق مراد پهلوانان نبود و گاه به علت‌هایی همچون سخن‌چینی رقیبان و دشمنان، موقعیت و حیات آنها تهدید می‌شد و اهالی قدرت علیه آنها اقدامات خونین انجام می‌دادند؛ برای نمونه، پهلوان قطب‌الدین حیدر در کرمان که برکشیده سلطان احمد بود، پس از مدتی به علت سخن‌چینی جمعی از حاسدان و به بهانه رابطه با سلطان ابواسحق، به دستور سلطان احمد کشته شد (کتبی، ۱۳۶۴: ۹۵ و ۱۰۲ و ۱۳۲).

۳. پهلوانان در جایگاه فرماندهان نظامی

به علت ویژگی‌های جسمی و روحی ویژه‌ای که پهلوانان و عیاران داشتند، هم حاکمان وقت به آنها اعتماد می‌کردند و هم مردم از آنها تمجید می‌کردند؛ از این رو، در دوره آل مظفر بسیاری از پهلوانان را در منصب فرماندهی سپاه یا ملازم سلطان مظفری می‌بینیم.

سلاطین آل مظفر در میدان‌های نبرد، از پهلوانان در مقام فرماندهان جنگی در کنار خود استفاده می‌کردند. در مواقعی که جنگ خارجی در کار نبود، سلاطین مظفری این پهلوانان را برای تثبیت حکومت خود و مقابله با سرکشان داخلی می‌فرستادند. از مشهورترین این گروه پهلوانان، باید از تاج‌الدین علی‌شاه بمی نام ببریم که به گفته معلم یزدی (۱۳۲۶: ۱۸۵ و ۱۸۶)، «از پهلوانان وفادار امیر مبارزالدین» بود که در نجات جان سلطان مظفری، در جنگ با قبایل اوغان و جرما،^۶ رشادت‌های فراوان نشان داد. پهلوان محمد سرخاب از دیگر نمونه‌هاست که در جنگ‌ها همیشه در کنار امیر مبارزالدین محمد، مؤسس سلسله آل مظفر، بود (میرخواند، ۱۳۳۹: ۴/۷۷۲).

در زمان شاه‌شجاع نیز پهلوان خرم از فرماندهان دلیر سپاه او بود. هنگامی که شاه‌شجاع پس از فترت دوساله به شیراز بازمی‌گشت، برای مقابله با شاه محمود، پهلوان خرم را با پانصد سوار به جنگ امیر غیاث‌الدین منصور شول فریستاد. امیر غیاث‌الدین منصور حاکم شولستان و داماد شیخ ابواسحاق اینجو بود و در این زمان از سپاهیان شاه محمود بود (کتبی، ۱۳۶۴: ۶۵ و ۸۷ و ۹۰). پهلوان خرم به علت کم‌بودن تعداد افراد، جنگ را به مصلحت ندانست؛ اما فرار را نیز ننگ دانست و به سمت دشمن رفت. در نهایت، با کمک شاه‌شجاع، امیر غیاث‌الدین فرار کرد و راه برای ورود به شیراز هموار شد (سمرقندی، ۱۳۷۲: ۱/۳۶۷). علاوه بر این، در سال ۷۸۷ق/۱۳۸۵م سلطان احمد مظفری، حاکم کرمان، چون از تجهیز سپاه امیر سیورغتمش اوغانی مطلع شد، این بار بنا به صلاح‌دید امرای خود، در کرمان ماند. او در عوض، پهلوان علی قورچی^۷ و امیر محمد جرمايي را با سپاهی به مقابله با او فرستاد. بین آنها جنگ سختی درگرفت. در این هنگام

اختلاجی^۸ که از گروه پهلوان‌علی قورچی بود، از اسب فرود آمد و سر حاکم اوغانیان را برید؛ پس از آن لشکر کرمان به گرفتن غنائم مشغول شد (کتبی، ۱۳۶۴: ۱۲۱ و ۱۲۲).

با رشادت دو فرمانده لشکر مظفری در جنگ، امیر سیورغتمش به ضرب عمودی از اسب افتاد و سرش را بریدند و به کرمان فرستادند. به این ترتیب، فتنه اوغانیان فرو نشست (میرخواند، ۱۳۳۹: ۴/۵۷۷).

از دیگر نمونه‌های انتخاب پهلوانان برای مسئولیت‌های نظامی، اقدام سلطان زین‌العابدین (۷۸۶ تا ۷۸۹ق/۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷م) در فرستادن پهلوان زین‌الدین شهر بابکی با جمعی از سپاهیان به کمک امیر سیورغتمش اوغانی بود. هدف سلطان از فرستادن این گروه، تقویت سپاه امیر سیورغتمش اوغانی در مأموریت مقابله با لشکر کرمان و سلطان احمد، حاکم کرمان (۷۸۶ تا ۷۹۵ق/۱۳۸۷ تا ۱۳۹۳م)، بود

همچنین زمانی که اسلام نامی، حاکم شوشتر، برای مقابله با شاه منصور مظفری به کمک نیاز داشت، شاه شجاع لشکری را به فرماندهی پهلوان علی‌شاه مزینانی، به یاری حاکم شوشتر فرستاد. در این لشکرکشی، پهلوان علی‌شاه به علت طمع در تصرف شوشتر، جان خود را از دست داد (کتبی، ۱۳۶۴: ۱۰۸ و ۱۲۱).

استفاده از پهلوانان برای دفع برخی رقیبان و مخالفان شاه مظفری یا حفاظت از جان سلطان مظفری در موقعیت‌های سخت و خطرناک، همچون هجوم خارجی یا محاصره دربار مظفری، از دیگر مأموریت‌های نظامی محوله به پهلوانان بود؛ برای نمونه، زمانی که پسران امیر محمد قصد کردند به پدر حمله کنند و او را از سلطنت خلع کنند، از این گروه کمک گرفتند؛ این گونه که با تشویق و تحریک این پسران، پهلوان طالب همراه چهار نفر دیگر به اندرون امیر مبارزالدین محمد مظفری هجوم برد و او را به بند

کشید (سمرقندی، ۱۳۷۲: ۳۰۳/۱).

علاوه بر این، در مدت یازده ماهی که شیراز در محاصره شاه محمود و جلاپریان بود، جز پهلوان طالب و چند تن از امراء، در اطراف شاه‌شجاع کسی باقی نماند. در این وضع دشوار، پهلوانان و کلویان محله‌ها آنچه «وظیفه جان‌سپاری» ذکر شده است، به جای آوردند (سمرقندی، ۱۳۷۲: ۳۵۵/۱). این قبیل ماجراها نشان‌دهنده ایفای نقش یا تأثیرگذاری درخور توجه پهلوانان در رویدادهای سیاسی و نظامی این دوران پراشوب است.

نتیجه

در تاریخ طولانی ایران‌زمین، اخلاق و ادب پهلوانی و جوانمردی ارزش و اهمیت بسیاری داشت. در متون ادبی و تاریخی قرون مختلف، درباره اخلاق و آداب نیک پهلوانان و حمایت آنها از مردم و آرمان‌های انسانی مطالبی وجود دارد. به‌واسطه اعتبار پهلوانان در جامعه ایران، شماری از آنها موفق شدند در عهد پساایلخانی، به قدرت و حکمرانی دست یابند. قرن هشتم قمری/چهاردهم میلادی از فساد حاکمان و عوامل حکومتی، زور و تزویر، خیانت، فقر و فاقه و تباهی رفتارها و ارزش‌ها آکنده بود؛ بنابراین این عوامل زمینه را برای فعالیت پهلوانان و ایفای نقش آنها در عرصه‌های گوناگون سیاسی و اجتماعی ایران فراهم کرد.

خراسان از مراکز عمده پهلوانان و آیین فتوت بود؛ ولی در این قرون، ایفای نقش پهلوانان را در دیگر مناطق نیز شاهدیم. این امر تاحدی از اثرگذاری سنت‌های پهلوانی خراسان در دیگر مناطق و حضور پهلوانان خراسانی در شهرهای مختلف ایران متأثر بود. از شواهد بارز صحت این ادعا، مهاجرت خاندان آل مظفر، با ریشه پهلوانی، از خواف خراسان به مید

یزد و سپس ایفای نقش آنها در مناطق مرکزی است. افزون بر این، تعدادی از پهلوانان حاضر در قلمرو آل مظفر در یزد و کرمان و فارس و عراق‌عجم، از خراسان بودند.

حضور و ایفای نقش سیاسی نظامی پهلوانان، در جایگاه گروه اجتماعی مهمی در حکومت آل مظفر، از پیوند این خاندان حکومتی با سنت‌های پهلوانی و نیز اوضاع سیاسی اجتماعی آن روزگار متأثر بود. تنی چند از حکام مظفری خود از پهلوانان و شمشیرزنان قهار بودند؛ اما در امور حکمرانی به پشتیبانی شماری از پهلوانان متکی بودند. این پهلوانان به علت ویژگی‌های جسمی و روحی و توانایی‌های نظامی، برای مناصبی همچون فرماندهی سپاه انتخاب می‌شدند. سراسر دوران حکومت آل مظفر مملو از جنگ‌های بی‌شمار خارجی و داخلی بود؛ بنابراین نیاز به حضور پهلوانان در همراهی مظفریان و ایفای نقش پهلوانان در جنگ‌ها، پررنگ و حیاتی بود.

انتخاب پهلوانان برای حکومت شهرهای مختلف، دیگر نقش مهم واگذار شده به پهلوانان در عهد آل مظفر بود. مظفریان به طور عمده، حکام ولایت‌ها را از شاهزادگان انتخاب می‌کردند؛ اما برخی مواقع، به علت‌های احتمالی همچون داشتن اعتماد یا نیاز به شجاعت و تبحر نظامی پهلوانان، بعضی از آنها را برای حکومت شهرها یا ولایت‌ها انتخاب می‌کردند. بیشتر پهلوانان حاکم بر ولایت‌ها در نقش خدمتگزاران وفادار آل مظفر ظاهر شدند. پهلوانان باوجود داشتن استقلال نسبی و خزانه و دربار، همچنان تابع مظفریان ماندند و در تنگناها به یاری آنها شتافتند.

اما تنی چند از این پهلوانان حاکم بر شهرها و ولایت‌ها، با تأثیر گرفتن از اوضاع نابسامان سیاسی و اجتماعی زمانه، به طغیان علیه سلطان مظفری دست

پی‌نوشت

۱. جوانمردی در زبان عربی «فتوت» است، مشتق از کلمه «فتی» به معنای «تازه‌جوان». فتوت در اصطلاح عبارت است از راه و رسم و آیینی خاص که از قرن‌ها پیش، حتی پیش از اسلام، در میان ایرانیان طرفدار داشته و برای حمایت و ترویج آن، نهادهای اجتماعی خاصی پدید آمده است (لوین، ۱۳۸۴: ۲۹۱).

۲. در میان پهلوانان و عیاران این زمان، افزودن نام شهر و محل زندگی را به نام پهلوان شاهدیم. بیشتر این پهلوانان یا از خطه خراسان بودند یا اهل کرمان بودند؛ از جمله اینها باید از اخی شجاع‌الدین خراسانی، پهلوان‌اسد خراسانی، پهلوان محمدبن‌زین‌الدین خراسانی، پهلوان‌علی‌شاه مزینانی (از خراسان)، پهلوان‌علی‌شاه بمی، پهلوان‌زین‌الدین شهربابکی و پهلوان‌شمس چلچک از کرمان نام برد.

۳. اخی نامی که فتیان، هم‌طریقان خود را بدان مخاطب می‌کردند. بخش عمده‌ای از اخیان از پهلوانان دوران خود بودند؛ زیرا به حفاظت از مردم و دفاع از محرومان موظف بودند؛ همچنین اخی لقبی است که بر رؤسای جوانمردان و پیروان آیین فتوت، متشکل از طبقات اصناف در سده‌های هفتم و هشتم قمری اطلاق می‌شده است. در اصطلاح این جوانمردان را اخی می‌نامند (دایرة‌المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۷۷: ۲۸۶/۷).

۴. بعضی ابرقویه نوشته‌اند. اهل فارس ابرکوه می‌نامند که به معنی بالای کوه است (یاقوت حموی، ۱۳۸۰: ۸۱/۱).

۵. راهزنان مغول نکودری در محدوده بین کرمان و سیستان ساکن بودند. در زمان حمله هلاکوخان به ایران، فرمانده آنها نکودر نام داشت (میرخواند، ۱۳۳۹: ۴۵۳/۴ و ۴۵۴).

۶. طایفه‌ای از مغول‌اند و در زمان سیمورغتمش قراختایی، به التماس او، ارغون‌خان با هدف محافظت، آنها را به کرمان فرستاده بود (قزوینی، ۱۳۸۶: ۱۹۲).

۷. قورچی، لغتی است مغولی. در فرهنگ اصطلاحات دیوانی دوره مغول به معنای سلاح و قورچی‌باشی، سلاح‌دار و شمشیردار آمده است (شریک‌امین، ۱۳۵۷: ۱۹۱ و ۱۹۲).

زدند. برخی پهلوانان این دوره با ارتکاب رفتارهایی همچون خیانت، اغوای زنان، مشارکت در کودتا علیه حاکمان، شرارت، غارت، آدم‌کشی و عهدشکنی شدت افول فرهنگ و منش پهلوانی را نشان دادند؛ همچنین پهلوانان با تأثیر از اوضاع زمانه، بسیاری از صفات اخلاقی و مؤلفه‌های مهم دینی و فرهنگی و اجتماعی نهفته در فرهنگ پهلوانی مانند شجاعت، عفت، نجابت، پاکدامنی، پارسایی، انصاف، دادگری، بخشندگی، سخاوت، از خودگذشتگی، تعهد، ظلم‌ستیزی و وفای به عهد را به فراموشی سپردند. با وجود این، به امارت رسیدن این پهلوانان در قرن هشتم قمری/چهاردهم میلادی تحولی مهم در تاریخ ایران به شمار می‌رود.

ایفای نقش مستقل یا مشارکتی پهلوانان در زمینه برقراری امنیت در راه‌های تجاری و شهرها که از لحاظ سیاسی و اجتماعی حائز اهمیت است، نقش مهم دیگری است که در عهد آل مظفر به پهلوانان واگذار شد. حکام آل مظفر با مسئولیت راهداری اطراف میبد و یزد، مسیر پرفرازونشیب خود را در قدرت‌یابی شروع کردند؛ سپس برای برقراری امنیت در قلمرو خود، به یاری پهلوانان چشم دوختند. گذشته از امنیت راه‌ها، پهلوانان در کنار دیگر گروه‌های حاضر در پایتخت آل مظفر، همچون کلوها، در تثبیت اوضاع سیاسی حکومت و برقراری امنیت تختگاه و دربار مظفری نقش عمده‌ای ایفا کردند.

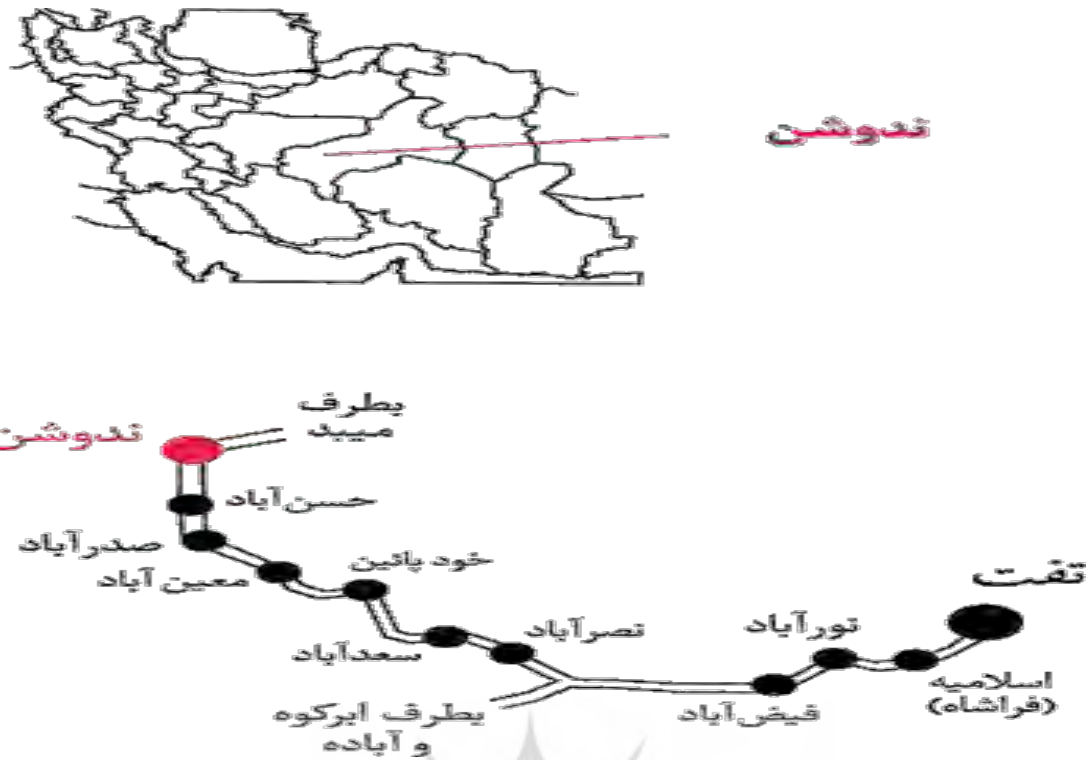
از نمونه‌های مهم این کارکرد پهلوانان، رویگردانی پهلوانان و کلویان از شیخ‌ابواسحاق اینجو و بازکردن دروازه‌های شیراز به روی امیر مبارزالدین محمد مظفری بود. این‌گونه ایفای نقش پهلوانان، بار دیگر در اواخر آل مظفر تکرار شد و شاه‌شجاع پس از دو سال دوری از حکومت، با حمایت پهلوانان و دیگر گروه‌ها بر تخت سلطنت شیراز نشست.

۸. اختاجی کلمه‌ای است مغولی به معنی اسب‌دار سلطنتی و سازمانی که اختاجیان در آن کار می‌کردند، اختاجی‌خانه یا اختاخانه نام داشت که در آن زین و لگام و سایر آلات نیز ساخته می‌شد (شریک‌امین، ۱۳۵۷: ۱۵).

پیوست

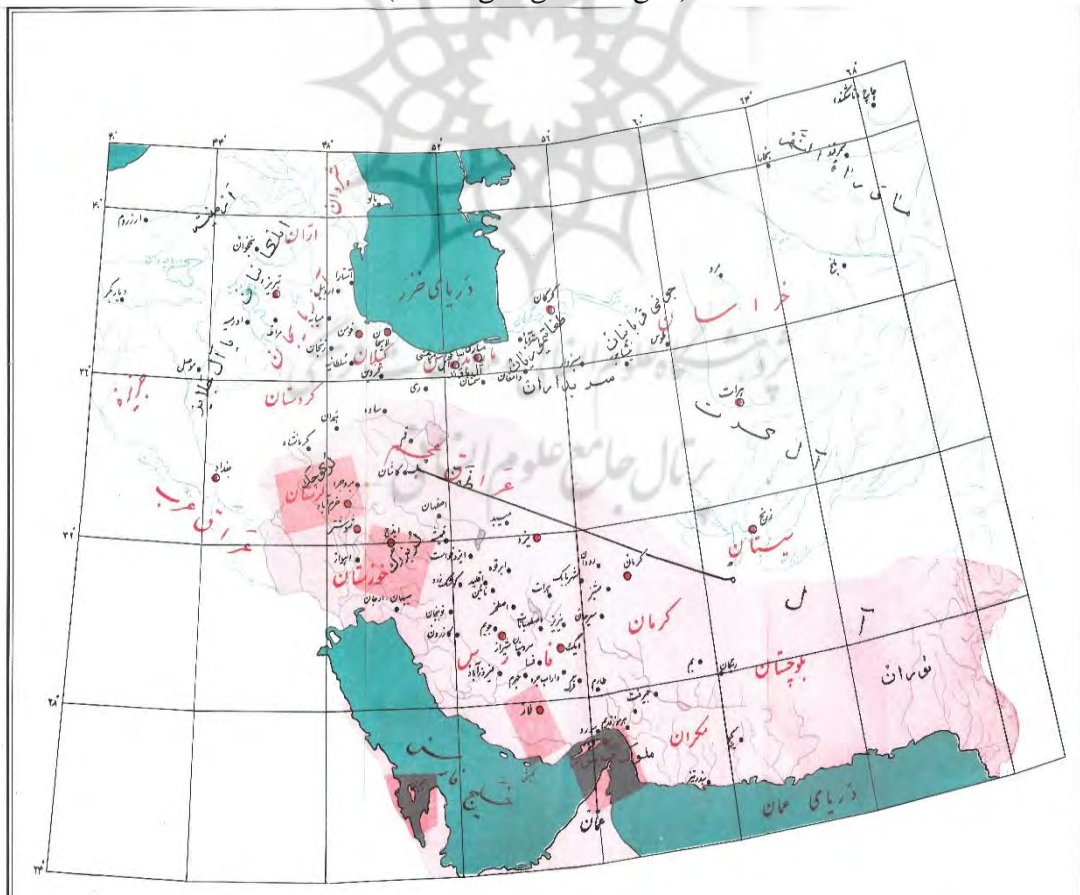
شکل ۱، جدول شماره ۱: مناصب و مشاغل برخی پهلوانان دوره آل مظفر

ردیف	پهلوانان	دوره	منصب
۱	احی شجاع‌الدین خراسانی	امیر مبارز‌الدین محمد (۷۱۸ تا ۷۵۹ ق)	حاکم بم
۲	پهلوان محمد سرخاب	امیر مبارز‌الدین محمد	از ملازمان امیر محمد
۳	پهلوان علی‌شاه بمی	امیر مبارز‌الدین محمد شاه شجاع (۷۵۹ تا ۷۸۶ ق)	فرمانده سپاه
۴	پهلوان طالب	شاه شجاع	از ملازمان شاه شجاع
۵	پهلوان خرم	شاه شجاع	حاکم اصفهان والی ابرقوه (کوتاه‌مدت) از فرماندهان سپاه مظفری
۶	پهلوان اسدبن طغان‌شاه خراسانی	شاه شجاع	حاکم کرمان
۷	پهلوان محمد طغان‌شاه	شاه شجاع	برادر پهلوان اسد
۸	پهلوان علی سرخ	شاه شجاع	از نزدیکان پهلوان اسد
۹	پهلوان شمس چلچک	شاه شجاع	کشتی‌گیر خراسانی و از نزدیکان پهلوان اسد
۱۰	پهلوان زنگی‌شاه	شاه شجاع	کوتوال قلعه سیرجان
۱۱	پهلوان داود غوری	شاه شجاع	از سرداران شیراز
۱۲	پهلوان رئیس	شاه شجاع	کشتی‌گیر کرمانی و از ملازمان مخدوم‌شاه مادر شاه شجاع
۱۳	پهلوان علی‌شاه مزینانی	شاه شجاع سلطان زین‌العابدین (۷۸۶ تا ۷۸۹ ق)	فرمانده سپاه
۱۴	پهلوان مهذب	شاه شجاع سلطان زین‌العابدین	والی ابرقوه
۱۵	پهلوان زین‌الدین شهرباکی	سلطان زین‌العابدین	فرمانده سپاه
۱۶	پهلوان محمدبن زین‌الدین خراسانی	شاه شجاع شاه منصور (۷۹۰ تا ۷۹۵ ق)	والی اصفهان و سردار سپاه
۱۷	پهلوان علی قورچی	شاه شجاع سلطان احمد (۷۸۶ تا ۷۹۵ ق)	فرمانده سپاه کرمان حاکم هزاره اوغان
۱۸	پهلوان قطب‌الدین حیدر	سلطان احمد	فرمانده سپاه

شکل ۲، نقشه شماره ۱: راه‌های اطراف مید و ندوشن.

(www.google.images)

شکل ۳، نقشه شماره ۲: وسعت قلمرو حکومت آل مظفر (اطلس تاریخی ایران، ۱۳۵۶: نقشه شماره ۱۸).

کتابنامه

الف. کتاب

۱. اطلس تاریخی ایران، (۱۳۵۰)، به مناسبت جشن‌های دوهزار و پانصدساله، تهران: دانشگاه تهران.
۲. ابن‌شهاب یزدی، تاج‌الدین حسن بن شهاب‌الدین حسین، (۸۰۲ق)، جامع‌التواریخ حسنی، نسخه خطی، محل نگهداری: کتابخانه ملی.
۳. ابن‌عربشاه، (۱۳۵۶)، عجایب‌المقدور فی اخبار تیمور؛ زندگانی شگفت‌آور تیمور، ترجمه محمدعلی نجاتی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
۴. اجلالی، امین‌پاشا، (۱۳۵۰)، پهلوی، پهلوان در شاهنامه فردوسی، تبریز: دانشگاه تبریز.
۵. بهار، مهرداد، (۱۳۷۷)، از اسطوره تا تاریخ، به کوشش ابوالقاسم اسماعیل‌پور، تهران: چشمه.
۶. حافظ، شمس‌الدین محمد، (۱۳۸۵)، دیوان حافظ، از نسخه محمد قزوینی و قاسم غنی، ج ۴، تهران: علی.
۷. حافظ‌ابرو، عبدالله بن لطف‌الله، (۱۳۷۵)، جغرافیای حافظ‌ابرو، مقدمه و تصحیح و تحقیق صادق سجادی، تهران: میراث مکتوب.
۸. حسینی فسایی، میرزا حسن، (۱۳۶۷)، فارسنامه ناصری، تصحیح منصور رستگار فسایی، ج ۲، تهران: امیرکبیر.
۹. خواندمیر، غیاث‌الدین بن همادالدین، (۱۳۶۲)، حبیب‌السیر اخبار افراد بشر، زیر نظر محمد دبیرسیاقی، ج ۳، ج ۳، تهران: کتابفروشی خیام.
۱۰. خیراندیش، عبدالرسول، (۱۳۹۵)، فارسیان در برابر مغولان، تهران: آبادبوم.
۱۱. دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، (۱۳۷۷)، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، ج ۷، تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
۱۲. دولت‌شاه سمرقندی، (۱۳۳۸)، تذکره‌الشعراء، به همت محمدرضا رضائی، تهران: چاپخانه خاور.
۱۳. دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۲۴). لغت‌نامه. تهران: بی‌نا.
۱۴. راقم سمرقندی، میرسیدشریف، (۱۳۸۰)، تاریخ راقم، به کوشش منوچهر ستوده، تهران: بنیاد موقوفات محمد افشار.
۱۵. رشیدالدین فضل‌الله، (۱۳۷۳)، جامع‌التواریخ، چاپ محمد روشن و مصطفی موسوی، تهران: بی‌نا.
۱۶. زرین‌کوب، عبدالحسین، (۱۳۹۴)، از کوچه رندان، تهران: سخن.
۱۷. سمرقندی، کمال‌الدین عبدالرزاق، (۱۳۷۲)، مطلع‌السعدین و مجمع‌البحرین، به اهتمام عبدالحسین نوایی، ج ۱ (دستر اول و دوم)، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
۱۸. شبانکاره‌ای، محمدبن علی بن محمد، (۱۳۶۳)، مجمع‌الانساب شبانکاره‌ای، به تصحیح میرهاشم محدث، تهران: امیرکبیر.
۱۹. فصیحی خوافی، احمدبن جلال‌الدین، (۱۳۸۶)، مجمل فصیحی، مقدمه و تصحیح محسن ناجی نصرآبادی، ج ۲ و ۳، تهران: اساطیر.
۲۰. قزوینی، یحیی عبداللطیف، (۱۳۸۶)، لب‌التواریخ، تصحیح میرهاشم محدث، تهران: انجمن آثار مفاخر فرهنگی.
۲۱. عبید زاکانی، (۱۳۴۳)، کلیات عبید زاکانی، مصحح عباس اقبال، شرح پرویز اتابکی، تهران: کتابفروشی زوار.
۲۲. کاشفی سبزواری، مولانا حسین واعظ، (۱۳۵۰)، فتوت‌نامه سلطانی، به اهتمام محمدجعفر محجوب، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
۲۳. کتبی، محمود، (۱۳۶۴)، تاریخ آل مظفر، محقق و مصحح عبدالحسین نوایی، تهران: امیرکبیر.
۲۴. کرین، هانری، (۱۳۶۳)، آیین جوانمردی، ترجمه احسان نراقی، تهران: نو.

۳۶. یزدی، شرف‌الدین‌علی، (۱۳۳۶)، ظفرنامه؛ تاریخ عمومی مفصل ایران در دوره تیموریان، به تصحیح محمد عباسی، تهران: امیرکبیر.

ب. مقاله

۳۷. روحانی، سیدکاسم، (۱۳۴۶)، «نهضت پهلوان‌اسد خراسانی»، مجله وحید، ش ۴۶ و ۴۷، ص ۸۷۷ تا ۸۷۹ و ۱۰۰۱ تا ۱۰۱۲.

۳۸. قراگوزلو، محمد، (۱۳۷۷). «قیام سریداران کرمان». مجله کیهان فرهنگی. ش ۱۴۹، ص ۱ تا ۴.

ج. سایت

سایت:

39. www.google.images

۲۵. کزازی، میرجلال‌الدین، (۱۳۸۱)، رویا، حماسه، اسطوره، تهران: اساطیر.

۲۶. لویزن، لئونارد، (۱۳۸۴)، میراث تصوف، ترجمه مجدالدین کیوانی، تهران: مرکز.

۲۷. لیمبرت، جان، (۱۳۸۷)، شیراز در روزگار حافظ؛ شکوهمندی شهر ایرانی در قرون وسطی، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، شیراز: دانشنامه فارس.

۲۸. مستوفی، حمدالله، (۱۳۶۱)، تاریخ گزیده، تهران: دنیای کتاب.

۲۹. مستوفی بافقی، محمدمفید، (۱۳۸۵)، جامع مفیدی، محقق و مصحح ایرج افشار، ج ۳، تهران: اساطیر.

۳۰. معلم یزدی، معین‌الدین‌بن‌جلال‌الدین، (۱۳۲۶)، مواهب الهی، تصحیح و مقدمه سعید نفیسی، تهران: اقبال.

۳۱. میرخواند، محمدبن‌سیدبرهان‌الدین‌خاوندشاه، (۱۳۳۹)، روضه‌الصفاء فی سیرت‌الانبیاء، ج ۴، تهران: خیام.

۳۲. نایب فریومدی، غیاث‌الدین‌بن‌علی، (۱۳۶۳)، ذیل مجمع‌الانساب، به تصحیح میر هاشم محدث، تهران: امیرکبیر.

۳۳. نخجوانی، محمدبن‌هندوشاه، (۱۹۷۶)، دستورالکاتب فی تعیین‌المراتب، مصحح عبدالکریم علی اوغلی علی‌زاده، ج ۱، مسکو: فرهنگستان علوم جمهوری شوروی سوسیالیستی آذربایجان.

۳۴. وزیر کرمانی، احمدعلی‌خان، (۱۳۴۰)، تاریخ کرمان (سالاریه)، تصحیح و تحشیه و مقدمه باستانی پاریزی، تهران: کتابخانه خاندان فرمانفرمایان.

۳۵. یاقوت حموی، شهاب‌الدین‌بن‌عبدالله، (۱۳۸۰)، معجم‌البلدان، ترجمان علینقی منزوی، ویراستار محمد جوزی، ج ۱ و ۲، تهران: میراث فرهنگی کشور.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی